

„RÓMAI SZÓ KOPIK A SZENNYES AJKON...”

Egy Babits-vers román–magyar viszontagságai

Irodalomtörténeti Közlemények
2013. V. évfolyam 4. 5. szám

Kevés vers van a magyar irodalomban, amely politikailag ártatlanabb szándékkal íródott, s nagyobb vihart kavart volna, mint a *Vásár* című, melyet első, Fogarason töltött évében, 1908 késő őszén írt Babits Mihály.

Friss hótól pöttyös báránybőr süveg,
vásári pénz koppan a durva markon,
kilógó ing, zord bús szemivek,
s római szó kopik a szennyes ajkon.

Sötét örménnyel alkud az oláh,
szekérre szórva hosszuszörű szűre;
kis kutya befut a szekér alá
s gyáván vonít a tarka népsűrűre.

A vers keletkezésének körülményeiről barátjának, Szilasi Vilmosnak így emlékezik Babits: „Fogaras / 908. / Közvetlen élmény után / azonnal; vásárnapon.”¹ A vallomás poétikailag fontos pillanatot rögzít: a fiatal Babits műhelyében a „közvetlen élmény után azonnal” megszülető versek nagy ritkaság számba mennek, s a *Vásár* egy új, közvetlenebb hangolású korszak kezdetét jelzi: a filozófiai tartalmú, objektív lírai alkotások között egy könnyed, impresszionisztikus életkép. A *Holnap* megjelenése miatt hirtelen reflektorfénybe került Babits nem is tartogatja sokáig fiókjában gyorsan elkészült művét, hanem elküldi A Hétnek, amelyben nem sokára, 1908. december 27-én megjelenik, majd pedig, mint oly sokszor máskor, a verset másodközlésben a Fogaras és Vidékében 1909. január 24-én szintén leközzölteti, végül nem sokkal később beválogatja a *Levelek Irisz koszorújából* című első kötetébe is, s ettől kezdve minden kiadásban és gyűjteményes kötetében szerepelteti.

A látszólag egyszerű, Arany János-i hagyományokon nyugvó, zsánerképekkel² teli versnek komoly utóélete lett. A „római szó kopik a szennyes ajkon” majdnem félévszázadon keresztül, a politikai félremagyarázás makacsságának ékes bizonyítékaként, a Babits-életmű szövegközlésének egyik kényes pontjává vált, s kultúrpolitikai jelentőséget kapott. Köztudott, hogy 1945 után tizenhat évig ideológiai alapon nyugvó mellőztetés

¹ KELEVÉZ Ágnes, *Babits vallomása Szilasi Vilmosnak versei keletkezéséről*, ItK, 1994, 753.

² Vö. RÁBA György, *Babits Mihály költészete: 1903–1920*, Bp., Szépirodalmi Kiadó, 1981, 234.

miatt nem jelenhetett meg a költő gyűjteményes kötete, s hogy végül a nehezen kijövő versekből többet, irredentának nevezett hangjuk miatt, kicenzúráztak. E megbélyegzés olyannyira nem a valódi hangvétel és mondanivaló alapján történt, hanem politikai pre-koncepción alapult, hogy e versek között volt olyan is például, amelyben Babits ügyet sem vetett Erdélyre, hanem a Tanácsköztársaság rendszere és ideológiája ellen fordulva ütött meg határozott kritikai hangot (pl. *Szittál-e lassú mérgeket?*). Mégis egyszerűbb volt közös kritika vádja alá vonni és úgy kihagyni a műveket. A kötet szerkesztője az utószóban a következő indokolást adja: „Gyűjteményünk nem tartalmazza a költő néhány olyan versét, amely irredenta hangjával sértené a szomszéd népek nemzeti érzését. Elhagytuk a következő költeményeket: *Vásár, Szittál-e lassú mérgeket?*, *Csonka Magyarország, Áldás a magyarra, Erdély*.”³ E versek 1977-ig, több kiadáson keresztül, hasonló indoklással újra és újra kihagyásra ítéltettek. A Belia György által filológiai pontossággal gondozott gyűjteményes kötet hoz pozitív változást 1977-ben, mely néhány kisebb javítással 1982-ben újra megjelenik. Ekkor már enyhébb szelek fújnak, a fent említett versek közül már csak három, a *Szittál-e lassú mérgeket?*, az *Áldás a magyarra* és az *Erdély* című marad ki teljes egészében, a többi megjelenhet ugyan, de szövegcsontkítás árán. Az utószóban Belia már csak tényszerűen a sorkihagyásokat regisztrálja, az irredentizmus vádjának hangoztatása és a szomszédos népek érzékenységeinek emlegetése elmarad: „kihagytunk néhány sort a *Vásár*, a *Dal az esztergomi bazilikáról*, [*Bár lenne a hangom tiszta...*] és a *Hazám* című versekből.”⁴ A szövegek kihagyás nélkül csak a rendszerváltás után jelenhettek meg.

E versek közül most csak a *Vásár* cíművel foglalkozva megállapíthatjuk, hogy szövege teljesen anakronisztikusan kapja az irredenta vádat, hiszen 1908-ban íródva területet visszakövetelő nyilvánvalóan nem lehet, történetének azért jutott mégis megkülönböztetett politikai jelentőség, mivel a Babits-szakirodalomban az a – mint majd bizonyítani szeretnénk – téves megítélés alakult ki vele kapcsolatban, hogy e mű miatt tagadta volna meg 1935-ben a román hatóság Babits beutazását Erdélybe.

Nézzük előbb a bűnösnek kikiáltott verssor értelmezési lehetőségeit, majd keletkezésének kontextusát, a feltételezett írói szándék kutatásával. A „római szó kopik a szennyes ajkon” „szennyes” szava a leginkább félreérthető: egyszerű leírásként, külső jellemzőként, a „piszkos” szó szinonimájaként is felfogható, de úgy is, mint olyan szitokszó, mely „sérti a szomszéd népek nemzeti érzékenységét”, vagyis ebben az értelemben magára a román nép egészére vonatkozna, identitását pejoratívan határozná meg, nemcsak külső, hanem belső, etikai értékekre is utalna. Nyilván ez utóbbi értelmezést tulajdonították neki azok, akik megjelenését betiltották, a sort kicenzúrázták. Ha a költői szándékot fürkész-
szük (ami persze nem perdöntő abban a tekintetben, hogy a mű maga hogyan értelmezhető az olvasó által), akkor valószínűsíthető, hogy Babits külső leírásként és nem általános, erkölcsileg pejoratív jellemzőként, egy egész nemzet ledorongolásaként akarta használni ezt a több értelmezési szintet magába foglaló szót. A pár hónappal korábban írt

³ BABITS Mihály *Összegyűjtött versei*, kiad. ROZGONYI Iván, [Bp.], Európa–Szépirodalmi Kiadó, 1961.

⁴ BABITS Mihály *Összegyűjtött versei*, kiad. BELIA György, Bp., Szépirodalmi Kiadó, 1977, 662.

Itália című versben a „nemes, habár hanyag, szennyében is királyi” sor éppen annak megfogalmazása, hogy a „szenny” csak külső jellemzője az olasz sikátoroknak, s az ellentételezésre épülő szerkezetben e „szenny” összefüggésbe hozható akár „királyi” értékekkel is. Rátalálunk a szóra a *Városvég* című versében is, melyet szintén ezen az őszön ír.⁵ Diákkori énjének szorongását, gyerekkora városának számára lehangoló környezetét emeli versébe, s így „pécsi félelmeit objektiválja Babits, hogy 1908-ban Fogaraszon átélt kínzó aggodalmait önmagából kioldja”.⁶ A „szennyes” és „piszkos” szót, mint a környezet és a benne élő emberek egyenrangú jelzőit, összekapcsolja versében:

A gyárból
a csatornába szennyes ár foly.
S tellik a csonka ucca reggel
sok meztelen, piszkos gyerekekkel.

A régi, városvégi tájat felidéző vers végén már nemcsak a vidék lesz „szennyes bús”, hanem saját, emlékekkel telített lelkiállapota is:

A régi ház
mit vár ugy e vidéken, mit vigyáz?
A régi gyász
fog el, ha nézel a néma kapúra,
s a régi láz
bús vágya leng a szennyes bús vidéken
s vad égen:
az költi lelked szennyes mélabúra.

Ugyanabban a félévben az olasz sikátor hanyag népe, a pécsi utcagyerek, saját lelke és a román vásároszók tömege azonos jelzöt kap, vagyis láthatjuk, hogy általa nem sajátos, végtelenen elítélő népi identitás kerül meghatározásra.

A „szennyes” szó használata másrésztől összefügg a Fogaras környéki falvak és a benne élő emberek szegénységével, lehangoló szociális körülményeivel, amiről *Fogaras* című esszéjében és az életrajzi ihletésű *Halálfiaiban* többször megemlékezik oly módon is, hogy az ott élők ápolatlanságát kiemeli. Az utcán „sápadt parasztok, kilógó, piszkos inggel” láthatók – írja –, a környékbeli román falvak kékre festett, kémény nélküli házai pedig „nyomorba és szennybe”⁷ süllyednek, s a „vásár szennyes, balkáni sokasága”⁸ is része a képnek, összefoglalóan többször is a „barbár” szót használja az elmaradottság

⁵ A *Városvég* című vers keletkezésére vonatkozóan is találunk adatot Szilasi Vilmos kötetének főljegyzésében: „Fogaras, 1908. Pécsi emlék”. KELEVÉZ, i. m., 1994, 753.

⁶ RÁBA, i. m., 259.

⁷ BABITS Mihály, *Fogaras*, Pesti Napló, 1937/293, dec. 25., 33–34; ua. = Uő., *Keresztülkaszul az életemen*, utószó TÖRÖK Sophie, Bp., Nyugat, 1939, 40.

⁸ Uő., 43.

jellemzésére,⁹ magát pedig, mindennek ellentétéként, hol Ovidiuszhoz hasonlítja, akít a Fekete-tenger partjára száműztek, vagy „ifjú római”-ként látja, aki „valami távoli provinciába” érkezik a civilizációt terjeszteni.¹⁰ A kulturális út szédítő meredélyét, melyet az iskolába kerülő diákoknak be kell járniuk, a következő fogarasi mondással jellemzi: „Bocskor, kilógó ing, s alig néhány magyar szó a fejben: így állítottak be Imre tanítványai szeptember elején az új iskolaépületbe [...]. – Az öregapja medve volt még, – mondták az ilyenekről Erdővárott. – Az apja csobán, a gyermek már ügyvéd lesz. – Imre teljes szívvel szegődött e különös evolúció szolgálatába.”¹¹ A „római szó kopik” kifejezés „kopik” igéje is ebbe a képzetkörbe illeszkedik, s latin nyelvtanári érdeklődésének és a római birodalomra utaló műveltségi hasonlatoknak a szülötte. A két nyelv hasonlósága feletti töprengő csodálkozása több helyen is felbukkan műveiben hasonló megfogalmazásban. A vers fordulatai szinte szó szerint olvashatók a *Halálfiában* az önéletrajzi vonásokkal ábrázolt Sándor Imre nyelvészeti élményeként: „Idegen világban élt: aminek csak szimbóluma volt az, hogy a lógós-üngű vad parasztok idegen nyelven köszöntötték az utcán; amiben elkorcsosult latin szavak csengtek vissza. Micsoda pikáns fantasztikum egy fiatal tanár füleiben, s még hozzá diákkora kedves regényeinek színpadán!”¹² A fogarasi földrengés történetét elbeszélő egyes szám első személyű, tárcaszerű írásában is hasonló tartalommal és szinte azonos szófordulattal örökíti meg az „olasz szó” jelenlétét: „Sara bona! Bon sara! – süvegeltek móc parasztok az utcán, kísérteties, szép, majdnem olasz szó, a félvad, szűrös alakok ajkáról.”¹³ A „félvad, szűrös alak” és a „szennyes ajk” kifejezést ugyanannak a szociálisan leszakadt embertömegnek a leírására használja, melynek archaikus jellege kíváncsisággal tölti el, a látványt „puskini exotikum”-ként jellemzi, s szinte romantikus borzongással tekint mindenre, ami körülveszi, s különbözik az addig ismert szülőtermelői, városiasodó, szekszárdi életmódtól. Az „elkorcsosult latin szavak” és a „római szó kopik” kifejezések hasonlóak. „Cicero nyelvével” szemben, mely a klasszikus latin kultúra egyik csúcsa, a műveletlen, pörlekedő, vásári nép nyelve áll.¹⁴ Azt az életmódbeli, kulturális és civilizációs szintkülönbséget, melyet a hajdani római birodalom virágzása és a helyi román, szegény, paraszti életforma nyomora között lát, szimbólumként a nyelvek közti különbségre viszi át, s ebben az összefüggésben a román nyelvre mint a latin nyelv elkorcsosult, tönkrement, elszegényedett változatára tekint, s nem mint egy önállóan formálódó, saját törvényeket kialakító, új nyelvre. A „kopik” ennek a szemléletnek az összefoglalása.

Ha nemcsak a szavak kontextusát, hanem korabeli szemléletét vizsgáljuk, akkor vizsgálva emlékezéseiből, regényéből az is egyértelmű, hogy az erdélyi románokhoz tanárként sem viszonyult nacionalista előítélettel. Román tanítványairól *Fogaras* című esszéjében

⁹ *Uo.*, 35, 41.

¹⁰ *Uo.*, 37, 35.

¹¹ BABITS Mihály, *Halálfiái*, I–II, Bp., Athenaeum, [1935], II, 309.

¹² *Uo.*, II, 308.

¹³ BABITS Mihály, *Az én kísértet históriám*, Az Est, 1923/113, máj. 20., 6; *ua.* = BABITS Mihály *Novellái és színjátékai*, szerk. BELIÁNE SÁNDOR Anna, Bp., 1987, 229.

¹⁴ BABITS, *Fogaras*, i. m., 43.

nagy szimpátiával beszél, okosságukat kiemeli: „Sokszor beszélgettem tanítványaimmal [...]. Meglátogattam szállásaikat [...]. Jámbor fiúk voltak, csodálatosan friss memóriával. – Majd önkritikus objektivitással hozzáteszi: – A felsőbb osztályokban többnyire belőlük került az eminens s nem a magyar tisztviselő csemetékből, akik elbizakodtak úr voltuk és anyanyelvük előnyeivel, s inkább a labdával törődtek.”¹⁵ Saját század eleji állásfoglalását a sovinizmussal kapcsolatban – Sátorfy Imre alakjának kölcsönözve véleményét – teljesen egyértelműen fogalmazza meg: „Imre nacionalizmusa távol állt a jelszavak és nemzeti színek sovinizmusától. Imrében nem lobogott a Bartha Miklós szelleme, de még csak a Bánffy Dezsőé sem; s nemcsak nemzetiségi kérdésekben került ő a sovinizmust.”¹⁶ Hiába azonban minden állásfoglalás, az európai irodalom közösségét hangsúlyozó, a nacionalizmussal állandóan vitatkozó eszmerendszer, az egész életmű üzenete, a két negatív töltetű szó („kopik”, „szennyes”) együttes használata felerősíti egymást, s ez teszi lehetővé, hogy a mű egészéből kiragadott sor politikailag inkorrekt-ként is értelmezhető legyen.

A vers hányattatott utóéletének forrása is a nosztalgikus *Fogaras* című esszében gyökerezik. Itt idézi fel Babits egy rosszízű emlékét a szöveg fogadtatásával kapcsolatban: „Ismertem a helybeli román intelligenciát, pópát, ügyvédet, ujságíró. [...] Egyszer még egy afférem is volt velük. Egy versemet félreértették, egy ártatlan verset: a vásár szenny, balkáni sokaságát festettem le, melynek alacsony alkuiban »római szó kopik«. A havasok sűrűs, halinás csödülete, mely ma is Cicero nyelvén ad-vesz és pörlekedik: micsoda élmény a fiatal humanistának! »Római szó kopik a szennyes ajkon!«” A szöveg egyértelműen a fogarasi, a „helybeli román intelligenciá”-val való konfliktusról beszél, az anekdotikus hangulat is e korszakra utal. Mi is volt ez a konfliktus? „Fogarason azonban ebben nemzeti sértést és támadást láttak. Még tanácsot is tartottak, hogyan vehetnének elégtételt. Engem tekintettek ellenségüknek s véres magyar sovinizstának, holott nem volt nálam naivabbul Európa-hívó s nagyobb megvetője minden sovinizmusnak és vadmagyarságnak.” A század eleji történet felidézése itt végződik, a kommentár keserősége már a harmincas évek végéről való: „Amint most erre visszagondolok, az az érzésem, hogy talán minden ilyen nemzeti gyanú és sértettség és gyűlölet efféle kis ostoba félreértésekből eredhet. Mi menti meg ettől egyszer a világot? Talán mi, humanisták, akiknek mesterségünk az értés és megértés?”¹⁷ A nosztalgia és önirónia hangnemét összefonó esszében szó sincs a vers miatt megtagadott beutazási engedélyről, aktuálpolitikáról. Mint már említettem, a vers másodközlésben 1909. január 24-én jelent meg a Fogaras és Vidékében, valószínűleg ez után lett a városban negatív visszhangja, bár a helyi kritikának írásos nyomát nem ismerjük: sem a fogarasi lapban, sem az iskolai értesítőben hírt nem találtunk róla. Feltehetőleg csak a személyes kapcsolatok szintjén zajlott az ügy. Babits visszaemlékezésének e bekezdését értették később félre: nem a századelő nemzeti ellentétének helyi megnyilvánulását olvasták benne, hanem az első világháborún túlesett,

¹⁵ *Uo.*, 41–42.

¹⁶ BABITS, *Halálfiái*, i. m., II, 310–311.

¹⁷ BABITS, *Fogaras*, i. m., 43–45.

a trianoni béke súlyos következményeit magán viselő 1930-as éveket, s a verssel való lokális román elégedetlenséget a magasabb szintű politikai események szférájába vonták.

Babits Mihály ugyanis 1935 augusztusában két felkérést kap párhuzamosan, hogy látogasson el Erdélybe. Egyrészt a Familia című lap nevében Tiberiu Mosoiu nagyváradi polgármester, Samarineau szerkesztő és Tabéry Géza egy közösen megírt és több példányban szétküldött körlevélben kölcsönös eszmecserére szólítja fel a magyar és román irodalmi élet képviselőit, köztük magától értetődően az irodalmi élet vezető alakját, Babits Mihályt is.¹⁸ Másrészt ugyane hónap végén a marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Társaság nevében Sényi László küld egy meghívólevelet, hogy a híres költő tartson felolvasóestet Marosvásárhelyen.¹⁹ Babits pozitívan viszonyul az első kezdeményezéshez, valamint igazi nagy örömmel elfogadja Sényi ajánlatát is, sőt marosvásárhelyi utazását egyúttal összekapcsolná egy nosztalgikus fogarasi látogatással. Még régi fogarasi tanártársától, Kontesveller Károlytól is kap meghívólevelet.²⁰ Október legelején azonban a román kultuszminisztérium teljesen váratlanul az irodalmi körutat betiltja. A Babits-szakirodalom ezt az intézkedést tulajdonította a *Vásár* című vers hatásának, azonban erre nemcsak a *Fogarasi* című esszében, hanem a korabeli sajtóvitában, levelezésben és a visszaemlékezésekben sem találunk adatot.

Elsődleges forrás is áll rendelkezésünkre az ügygel kapcsolatban, melyet más, erre az eseményre vonatkozó levelekkel együtt 1967-ben Bustya Endre közölt saját fordításában. E hivatalos levélben 1935. október 3-án a Művészeti Kultusz-felügyelőség minden indoklás nélkül (vagyis a *Vásár* című vers említése nélkül) közli a Kemény Zsigmond Társaság főtítkárával, Sényi Lászlóval a nemleges döntést: „Az önök f. év szeptember 17-i kérvényére hivatkozva van szerencsénk tudomásukra hozni, hogy a Minisztérium nem engedélyezi a kért előadások megtartását Babits Mihály író, magyar alattvaló számára.”²¹ Természetesen attól, hogy az írásban nem szerepel hivatalos indoklás, még lehetett volna az elhallgatott ok a *Vásár* című vers, ám erről egyetlen jól értesült erdélyi író sem tud, senki nem tiltakozik ellene, senki nem hozza szóba. A betiltásról a kolozsvári Keleti Újságban egy héttel a levél után, elsőként Dsida Jenő közöl vezércikket *Hídverés, vagy hídrombolás* címmel, melyben csupán értetlenségének és felháborodásának ad hangot az „indokolatlan” döntéssel kapcsolatban: „Értelmetlen és fájdalmas csodálkozással állunk a kultuszminisztérium különös döntése előtt, mely eltiltja tőlünk, erdélyi magyaroktól Babits Mihályt. [...] Nehéz beletörödni, hogy a napipolitika rosszhiszemű gáncsvetése, sanda gyanakvása és indokolatlan bosszantani-akarása elrontotta a szép

¹⁸ Familia körlevele, 1935. aug. 20. OSZK, Fond III/1264/7; közölve: BABITS Mihály, *Biharfüred*, szerk. TÉGLÁS János, Bp., Tótfalusi Nyomdaipari Szakközépiskola, 1970, 69–72.

¹⁹ Kemény Zsigmond Irodalmi Társaság, Marosvásárhely, Bolyai-ház, 1935. aug. 24., aláírás: Sényi László. OSZK, Fond III/1549/1; lásd BUSTYA Endre, *Babits Mihály levélváltása Sényi Lászlóval*, ItK, 1967, 79–80; A marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Társaság levelesládája, kiad. MAROSI Ildikó, Bukarest, 1973, 179; BABITS, *Biharfüred*, i. m., 7–9.

²⁰ Kontesveller Károly levele Babitsnak, Fogaras, 1911. szept. 14. OSZK, Fond III/1577/12; közölve: BISZTRAY Gyula, *Babits fogarasi évei*, ItK, 1956, 300–310, 310; BABITS, *Biharfüred*, i. m., 16–17.

²¹ BUSTYA, i. m., 79–81; vö. *Kemény Zsigmond Társaság...*, i. m., 558.

ünnepet.”²² Hasonló tartalmú nyilatkozatot tesz Babits is a Pesti Naplóban: „a Kemény Zsigmond Társaság, amely meghívott, kérte a hatóságoktól felolvasásom engedélyezését, de ezt minden indoklás nélkül megtagadták.”²³

Az eset azért kap különösen nagy hangsúlyt, mert a vele párhuzamosan „Hídverés” jelszóval szerveződő román–magyar írótalálkozó kapcsán komoly sajtóvitát vált ki a betiltás ténye és annak következményei. Babits a Familia által megfogalmazott és szétküldött, öt pontból álló körlevélre még készségesen válaszol 1935 őszének elején. Lelkesen támogatja a tervet: „a váradi kezdeményezés nagy jelentőségű, igaz célt tűzött a zászlajára. Lehet-e vajon napjainkban nagyobb szolgálat, mint a megértés útjait egyengetni két nép között? S ki hivatottabb erre a szolgálatra, mint az író? Amit tehetünk, az talán egyelőre kevés. De ezt a keveset is meg kell tennünk.”²⁴ A lelkes szavak ellenére decemberben a Biharfüredre tervezendő román–magyar írótalálkozóra már nemet mond, és határozott hangú cikket közöl *Nem megyek Biharfüredre* címmel. Itt leszögezi, hogy „semmilyen biharfüredi találkozóhoz nem látom értelmét”, mert „mit ér a beszéd, amíg a kulturális együttműködés tényleges lehetőségére nincsen biztosíték, sőt remény sincs?” Babits álláspontja bombaként robban a magyar részről kialakult polémiaiban, melynek két karakterisztikus oldalát Herczeg Ferenc és Zilahy Lajos képviseli. Herczeg ugyanis károsnak tekinti e közeledést, mivel ez nemzetközi szinten azt a látszatot szülhetné, hogy a „magyar sérelmi politikának nincs komoly alapja”, míg vele szemben Zilahy felveti azt a tiszteletre méltó, ám az adott körülmények között naiv kérdést, hogy „van-e lehetőség arra, hogy ez az irodalmi mozgalom, a maga útjain teljesen függetlenítsen magát a hivatali politikától. [...] Egymás felé közeledve a két irodalom csak akkor lépheti át a határokat, ha szellemi poggyászában semmilyen politikai mondanivalót nem rejteget.”²⁵ Babits elvileg nyilvánvalóan Zilahy oldalán áll, hiszen együtt támogatták szeptemberben a közeledést is, ám végül mégis nemet mond. Lépése személyiségének kiemelkedő és szimbolikus jelentősége miatt sorsdöntő, hiszen ekkor publikálja *Az európai irodalom történetét*, melyben tudatosan „túlzállt a nemzeteken”, azt kereste, „amely minden közösség számára jelent valamit. Aminek értéke független helyétől.”²⁶ A vitában pedig, amit a Nyugat hasábjain ekkortájt szerkesztőként indított a háború lehetséges kibontakozása ellen, a népek közti megértés szószólója lesz.²⁷ Visszalépése miatt szinte a konferencia szervezésének értelme kérdőjeleződik meg, többen helytelenítőleg vagy helyeslőleg

²² Keleti Újság, 1935/233, okt. 11., 1; a cikket az ügy fontossága miatt a Nyugat is leközli: *Babits Mihály erdélyi körútja*, Nyugat, 1935/11, nov., 392–393.

²³ *Nem engedélyezték Babits Mihály felolvasását Erdélyben*, Pesti Napló, 1935/233, okt. 12., 10.

²⁴ Familia, 1935/5–6, szept.–okt., 65; ua. = BABITS, *Biharfüred*, i. m., 89–91 (magyar fordításban).

²⁵ HERCEG Ferenc, *Kultúra és politika*, Pesti Napló, 1935/294, dec. 25., 12; ua. = BABITS, *Biharfüred*, i. m., 179–181; ZILAHY Lajos, *Válasz Herczeg Ferencnek*, Magyarország, 1935/294, dec. 25., 3; ua. = BABITS, *Biharfüred*, i. m., 174–175.

²⁶ BABITS Mihály, *Az európai irodalom története*, szerk. BELIA György, Bp., Szépirodalmi, 1979, 10.

²⁷ BABITS Mihály, *Mit tegyen az író a háborúval szemben? A Nyugat ankétja*, Nyugat, 1934/12, dec. 1–16., 553–554; ua. = UÖ., *Esszék, tanulmányok*, szerk. BELIA György, I–II, Bp., 1978, II, 455–456.

hozzá is szólnak a napi sajtóban, s ez a vita még jobban felerősíti a marosvásárhelyi kudarc jelentőségét.²⁸

Az írótalálkozó végül Babits állásfoglalásától, a vele történetektől függetlenül is meghiúsul, hiszen a nemzetközi feszült politikai légkör valóban ellehetetlenítette a kulturális közeledésnek ezt a személyes szférán túlemelkedő, félhivatalos módját, a konferencia megszervezéséhez a román hatóságok nem adták hivatalos hozzájárulásukat. Utólag több cikk összegzi az események szomorú tanulságait, s mindegyik részletesen kitér a marosvásárhelyi Babits-afférra is. Idevonatkozó gondolatmenetüket azért érdemes részletesebben idézni, hogy kiderüljön: a letiltás körülményeit és jelentőségét elemezve ekkor sem merül fel, hogy a *Vásár* című versnek bármiféle szerepe lett volna a történetekben, hiszen akkor ez ellen a méltánytalan eljárás ellen tiltakoznának, hanem a cikkírók sokkal inkább a marosvásárhelyi szervezést okolják. Elsőként *Egy mozgalom, amely elindult a megértés felé és megérkezett a félreértésig* címmel hosszú szerkesztőségi értékelés jelenik meg a nagyváradi Szabadság című lap első oldalán, ahol az írótalálkozó lelkes nagyváradi előkészületei kapcsán részletesen beszámolnak a szomorú marosvásárhelyi Babits-esetről: „Ma sem értjük miért, a politikai hatóságok letiltották a Társaságot Babits fellépésétéről. Mi erről az intézkedésről csak a napilapok útján értesültünk. Azonnal távirat ment Mosoiunak [...], hogy tegyen meg minden lehetőt a tiltó intézkedés visszavonására. Az idő azonban olyan rövid volt már a fellépésig, hogy Mosoiu, akit a sürgöny nem ott talált, ahová címeztük, fizikailag képtelen volt kellő időre visszavonatni az intézkedést.” Majd a cikk leszögezi, hogy nem akarják menteni a hibát, ami a letiltással megesett, de a tárgyilagosság kedvéért megjegyzi, hogy talán a Kemény Zsigmond Társaság sem volt eléggé gondos és előrelátó, ami pedig „a mai túlfűtött atmoszférában éppen egy olyan kiváló íróval szemben szükséges lett volna, mint Babits, éppen a Kemény Zsigmond Társaság székhelyén, ahol a hatóságok olyan rigorózusak.” A cikk szerint Nagyváradra eddig mindenkit meg tudtak hívni, akit akartak: „igaz, hogy a szükséges formaságoknak néha kínosan lelkiismeretes és végsőkéig előrelátó betartásával.”²⁹ A szemmel láthatóan belső információkkal rendelkező szerkesztőség vezércikkének végső következtetése tehát abba az irányba mutat, hogy nem Babits személyében vagy műveiben kell keresni a betiltás okát, hanem a helyi viszonyokban s a nem eléggé gondos előkészítésben. 1936 januárjában, a Pesti Napló hasábjain Hegedűs Nándor még határozottabban fogalmaz: „Babits Mihály ideutazása aligha fulladt volna bele ilyen csattanóba, ha véletlenül nem Marosvásárhelyre, hanem – mondjuk – Nagyváradra vagy Aradra tervezte volna. De Marosvásárhely ma bizonyos Dandea Emil nevű polgármester romanizáló buzgólkodása folytán a nacionalista előretörés egyik kísérleti állomása.” Ő is szóvá teszi, hogy a Társaság „nem bonyolította le kellő gondoskodással azokat a szövevényes formalitásokat, amiket ma Romániában az ostromállapot megkövetel ahhoz, hogy egy magyar író idejőjjön és a magyar közönséghez szóljon.”³⁰ Ugyanekkor a Brassói Lapokban Ruffy Péter

²⁸ Lásd erről részletesebben BABITS, *Biharfüred*, i. m., 179–289.

²⁹ Szabadság, 1935/229, dec. 29., 1; ua. = BABITS, *Biharfüred*, i. m., 210–211.

³⁰ *Az isteni koldus: Erdélyi levél*, Pesti Napló, 1936/7, jan. 10., [1]; ua. = BABITS, *Biharfüred*, i. m., 281–282.

is beszámol a Biharfüredre tervezett írótalálkozó teljes kudarcának okairól. Legrészletebben Babits esetéről beszél, a Kemény Zsigmond Társaság meghívásának körülményeit aprólékosan leírja, s a kudarc jelentőségét Babits alakjának szinte kultikus leírásával emeli ki, a kérdést általános szintre emeli: „Aki ismeri a magyar irodalomnak ezt a poeta laureatusát, aki tudja, hogy Babits minden szavában, sorában és cselekedetében az európai lélek emelkedettségének a munkása, az nagyon csodálkozott azon a meglepő gesztuson, amellyel a kultuszminisztérium október 3-án kelt, 4592. számú leiratában indoklás nélkül megtagadta az irodalmi estély megtartásának engedélyét. [...] Hogy miért nem azt senki sem tudja. Talán azért, mert közel egy évtized óta szerkeszti a Nyugatot, és megütötte azt a hangot, azt a nyugati szellemet, amelyen komolyan elindulhatott volna egy találkozás. Talán azért, mert megírta az európai irodalom történetét, amelyben bő helyet adott a román kultúra kincseinek is. Talán... De érdemes folytatnunk?”³¹

Nemcsak 1936-ban, hanem utólag sem derül fény titkos vagy elhallgatott részletekre, pedig ekkorra már világot látott a *Fogaras* című esszé is. Szentimrei Jenő a *Babits emlékkönyv*ben csak fájdalmas nosztalgiával, s nem újabb értesülések publikálásával emlékszik Babits beteljesületlenül maradt vágyakozására, hogy feleségével Erdélybe utazhasson: „Sényi kezdő lépései már-már sikerrel kecsegtettek, mikor – szinte adott jelre – felharsant a bukaresti sajtó gyűlölettől tajtékzó kórusa. Babits erdélyi körútját fájó szívvel le kellett venni a napirendről.”³² Török Sophie egy Babits halála után írt visszaemlékezésében sem ír mást és többet, mint ami az eddigi sajtóközleményekből kiderült, pedig ő igazán jól ismerhette az esszé szövegét, és nyilván a színpalak mögötti eseményekről is jól informált volt: „Már szinte készen álltunk az útra, s a lapokból tudtuk meg, hogy a románok megtagadták a vízum kiadását.”³³ Lehetetlen, hogy valaki keserűen vagy felháborodottan ne említene a *Vásár* című vers ürügyként való felhasználását, ha bármit is hallott volna róla.

A politikailag rendkívül merev és előítéletektől terhes ötvenes évek folyamán alakulhatott ki az a véleményem szerint téves nézet, mely Babitsban, sőt az ő „irredentizmusában”, vagyis a *Vásár* című versben kereste a betiltás okát. Bisztray Gyula, aki úttörő módon, 1956-ban példásan alapos filológiai igénnyel dolgozta fel Babits fogarasi éveinek történetét, értelmezte először úgy (még elítélő vélemény nélkül), mintha Babits az 1935-ös betiltás okáról írna két évvel későbbi, *Fogaras* című esszéjében: „A román nacionalista körök azonban ezt az irodalmi körutat nem engedélyezték. *Vásár* című költeményének (Fogaras, 1908) egy félreértett és félremagyarázott kifejezését évtizedek múlva sem tudták megbocsátani neki. Babits hiába mentegetődzött e versével kapcsolatosan (Fogaras című 1937. évi cikkében is), viselnie kellett, éppen neki, a nemzetek közötti

³¹ RUFFY Péter, *Nem kaptak beutazási engedélyt a karácsonyi írótalálkozóra a magyarországi írók. Kudarcra végződött a biharfüredi közeledés: Válogatás Babits körül*, Brassói Lapok, 1935/299, dec. 30., 4. u. = BABITS, *Biharfüred*, i. m., 219.

³² SZENTIMREI Jenő, *Rólad álmodott, Erdély = Babits emlékkönyv*, szerk. ILLYÉS Gyula, Bp., Nyugat, 1941, 96.

³³ „*Most én vagyok hang helyetted...*”: Török Sophie Babits Mihályról, szerk. TÉGLÁS János, Bp., Palatinus, 2000, 90.

kölcsönös megértés és együttműködés apostolának, a sovinizmus vádját!...”³⁴ Bisztray mintegy bizonyítékként fel is sorolja az eseménnyel kapcsolatos legfontosabb sajtóközleményeket, Dsida Jenő és Szentimrei Jenő tiltakozását, bár ezek, mint már láttuk, semmilyen utalást sem tartalmaznak a *Vásár* című versre. Nyilvánvalóan Bisztray amúgy alapos, helyi kutatásokon alapuló tanulmánya lehetett az alapja annak, hogy a továbbiakban már mint sajtódokumentumokkal bizonyított tényről írnak a vers bűnösségéről, hiszen ekkor minden rosszat könnyű volt elfogadni Babits Mihállyal kapcsolatban, s e vélt bűnösség jegyében hagyják majd ki a szöveget a gyűjteményes kötetekből.

Kardos Pál Babits-monográfiájában egyszerűen köztudottként említi a betiltás okát, immár a forrás megjelölése nélkül: „ez a vers vagy inkább ennek egy sora (»római szó kopik a szennyes ajkon«) szolgált érvül (vagy ürügyül) az akkori romániai hatóságnak, hogy megtagadja Babits Mihálynak a beutazási engedélyt Erdélyben tervezett felolvasó körútjához. A »szennyes ajk« kifejezés kétségtelenül sérthette, sértheti ma is a román nemzeti érzést vagy legalábbis érzékenységet.”³⁵ 1983-ban, a Babits-centenárium alkalmából Pomogáts Béla a rehabilitálás szándékával ír összefoglaló tanulmányt Babits és Erdély kapcsolatáról; ő is kitér a *Vásár* című vers szerepének elemzésére. Egyrészt jogosan teszi fel azt a kérdést, mely romba dönt minden alaptalan vádat: „egy 1908-ban született költemény miként is meríthetné ki az irredenta fogalmát”, másrészt ő is a szakirodalmi hagyomány alapján bizonyított tényként fogadja el a vers marosvásárhelyi történetét.³⁶

A vers hányattatott utóéletéről összegzésként leírhatjuk: valószínűtlen, hogy egy titkos dokumentum mégis lappangana valahol, mely az 1935-ös letiltás okaként a *Vásár* című verset jelölné meg. Nem azt állítjuk, hogy ehhez hasonló arányú mértéktelenség ne lett volna elképzelhető román részről a harmincas évek elmérgesedett légkörében, de ebben az esetben a vers cenzúrázása minden bizonnyal az ötvenes-hatvanas évekbeli magyar kultúrpolitika következménye, hiszen sem Babits, sem kortársai nem utalnak rá, nem háborodnak fel miatta, a *Fogarás* című esszé szövegének szoros olvasása pedig egy korai konfliktus leírását tárja fel. A félremagyarázások oka kettős gyökerű: egyrészt a rendkívül kényes román–magyar viszonyból, a román identitás hivatalos magyar megítélésének zavaraiból táplálkozik, a másik ok a Babits Mihály személyének és költészetének megítélése körül folyó értékelési harc, mely a már életében kialakult kultikus tisztelettől az ötvenes évek kultúrpolitikájában gyökerező diabolizáló, elfogult ellenkultuszáig terjedt. Egyrészt kiemelkedően fontos, meghatározó, példaértékű, vezető szerepét, másrészt, éppen ellenkezőleg, minden lehetséges ponton károsnak ítélt befolyását fogalmazták meg. Meghurcoltatásának ábrázolására Illyés egyenesen krisztusi hasonlatot használ, mely jelzi a költő kanonizálása körül folyó harc jelentőségét, kultikus elemeket is hordozó jellegét: „Célunk e sorokkal nem az, hogy egyenként kihúzogassuk a kopjákat és nyilakat, amelyek Babits személyét ma is holmi szégyenkeresztre szegeznek. Az csupán, hogy

³⁴ BISZTRAY, i. m., 306.

³⁵ KARDOS Pál, *Babits Mihály*, Bp., Gondolat, 1972, 43.

³⁶ POMOGÁTS Béla, *Babits és Erdély = Babits Mihály világa: Centenárium emlékülés Kaposváron*, szerk. LACZKÓ András, Kaposvár, Somogy m. ny., 1983, 63.

ezt a keresztre szegezettséget nyíltan kimondjuk, megkérdézve, indokolt-e?”³⁷ E „keresztre szegezetség” része, a kilótt nyilak közül egy volt Babits Erdély-képének eltorzítása is. Babits esszéjének előbb véletlen, majd tendenciózus félreértelmezése, mely összekeverte az 1908-as emlékeket az 1935-ös év eseményeivel, ezt az impresszionisztikus, életképszerű verset is a román–magyar viszony kényes pontjává tette, és ezért a tiltandó művek kategóriájába sorolta.

³⁷ ILLYÉS Gyula, *Babits szemébe nézni*, Tiszatáj, 1963/11, 1.